

## Selvbetjeningsbutikken i Danmark – fremtiden eller selvudslettelse?

Af Kåre Ørum Andersen, cand. mag., Syddansk Universitet

Introduktionen af det amerikanske selvbetjeningsprincip til det danske samfund efter 2. verdenskrig foregik ikke uden gnidninger og modstand. Det var Hovedstadens Brugsforening, der i marts 1947 var de første til at lancere det amerikanske selvbetjeningsprincip i Danmark i form af en forsøgsbutik i deres Bispebjergafdeling. Formålet med dette eksperiment var at afhjælpe og undgå ventetider på travle tidspunkter. Ved ventetid i den oprindelige butik åbnedes for adgang til selvbetjeningsbutikken.

Hovedstadens Brugsforenings selvbetjeningseksperiment gik ikke ubemærket hen i de danske medier. Det gav udslag i en række artikler omkring selvbetjeningsformens amerikanske oprindelse, fordele og ulemper. Tonen i de danske medier var på den ene side præget af modstand over for selvbetjeningsbutikken, dens rationalisering og effektivisering af detailhandlen, mens selvbetjeningsbutikken på den anden side blev opfattet som værende fremtiden inden for detailhandel og som en modernisering til gavn for forbrugerne.

I medierne stod Brugsforeningerne og de private detailhandlere over for hinanden. Det tydeligste eksempel på denne dialog og argumentation for og imod selvbetjeningsprincippet i en dansk sammenhæng kan ses ud fra den polemik, der foregik mellem dagbladet *B.T.*, der repræsenterede de private detailhandlendes synspunkt, og brugsforeningernes blad, *Samvirke*.

»Selvudslettelse.« Sådan lød indledningen i *B.T.*s leder, den 10. februar 1947, hvor avisens chefredaktør lancerede *B.T.*s holdning til Hovedstadens Brugsforenings nyeste »initiativ« – etableringen af den første kolonialhandel med selvbetjening i Danmark. Lederen tog kraftig afstand til de nye impulser, som Hovedstadens Brugsforening ville lancere igennem sin selvbetjeningsbutik, og målet var klart at skabe en negativ opinion mod selvbetjeningsbutikken endnu før den åbnede. Det hed bl.a.:

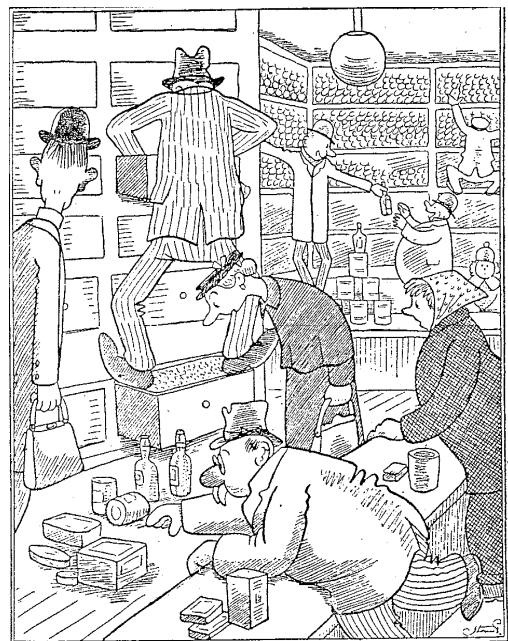
*”Det er kun naturligt at Ideen er blevet lanceret af Brugsforeningerne. Ingen privat Detailhandler, hverken ham der har slidt bag Disken hele sit Liv, eller ham, der ser frem til at skulle gøre det, kan naturligvis tænke sig en saadan Selvudslettelse. Det kan kun en stor Koncern, der ikke har noget at udslutte.”*

Ikke nok med at *B.T.* kritiserede brugsforeningens initiativ. Lederen afviste også, at det på nogen måde ville have københavnernes interesse med en selvbetjeningsbutik. Og dermed

afskrev lederen det amerikanske selvbetjeningsprincip som havende nogen fremtid inden for dansk detailhandel:

*”Vi tror oprigtig talt ikke at Brugsforeningernes lille amerikanske Flirt er noget for Københavnerne. Vi er ikke nær store nok i Slaget ti den Slags, og vi har heller ikke nær travlt nok. Og saa er der en Ting til, og det er det er den vigtigste: Vi kan slet ikke undvære vore flittige, dygtige og hyggelige Detailhandlere. De er uundværlige i ethvert Samfund, og næppe en eneste af dem kunde tænke sig at indrette sin Butik efter Selvbetjeningsprincippet. En god Købmand ved jo, at det eneste der dutter i det lange Løb, er den personlige Kontakt med Kunderne.”*

B.T. havde sideløbende med deres kritiske leder, der kritiserede Hovedstadens Brugsforenings ”lille amerikanske Flirt”, ladet tegneren Robert Storm Petersen komme med sit bud på, hvad en selvbetjeningsbutik var for noget. Resultatet af hans tegning er en fremstilling af selvbetjeningsbutikken som en butik præget af anarki og forvirring blandt kunderne, der ikke kan finde deres varer. Som tegningen viser, er det ikke lige frem et positivt billede man får af, hvordan Hovedstadens Brugsforenings nye selvbetjeningsbutik ville komme til at fungere for forbrugeren: upersonlig, forvirrende og næppe tidsbesparende.



*Storm P's syn på selvbetjeningsbutikken*

FDB reagerede prompte på B.T.s kritik og bragte i Samvirke,, den 14. marts 1947, en reaktion fra bladets chefredaktør. Han påpegede, at B.T. løb privathandlens ærinde ved at kritisere selvbetjeningseksperimentet og påpegede i denne sammenhæng købmændenes dobbeltmoral:

*”Thi havde det været en Købmand, der havde vovet dette Eksperiment, vilde Bladet sandsynligvis have skrevet om det berømte private Initiativ, og at det var højst betimeligt at Storbyen København fik saadan en moderne Butik, og at forbrugeren ville modtage den med største Velvilje. Nu er det derimod*

*Brugsforeningen, der har lagt ud med det nye, og saa indtager Bladet det modsatte Standpunkt – for at tækkes privathandlen.”*

Denne ”dialog” om det amerikanske selvbetjeningsprincipps indførsel i Danmark i 1947 viser, hvordan de private detailhandlende igennem en stedfortræderdebat i B.T. prøver at negligere Hovedstadens Brugsforenings ”lille amerikanske Flirt” og afvise det som noget for Københavnerne, ved at slå på de traditionelle ”hyggelige” købmandsværdier som nærhed og personlig service og påpege, at danskerne ikke havde travlt nok til en sådan butikstype. De private detailhandlende måtte dog med tiden indse, at selvbetjeningsbutikken var kommet for at blive og, at det var fremtiden inden for dansk detailhandel. De private detailhandlendes ”pludselige” interesse for selvbetjening gav anledning til en lang række kritiske og spydige kommentarer fra FDB og Brugsforeningerne, som fx denne kritiske notits i Samvirke fra 1951:

*”Hvorfor ikke i København, Stockholm eller Zürich, der har Europas største og mest moderne S-butik? Nej, for hvad ville National Tidende så sige? For de pågældende s-butikker ejes af brugsforeningerne,... Derfor må købmændene over dammen for at hente sine ideer”*

Artiklerne i de danske medier i slutningen af 1940erne og begyndelsen af 1950erne er med til at slå fast, at FDB og brugsforeningsbevægelsen kom først med selvbetjeningsbutikkerne i Danmark, og at FDB og brugsforeningsbevægelsen var på forkant, når det gjaldt om at modernisere og rationalisere butiksdriften i Danmark. Det er også værd at bemærke, at spændingerne mellem de private detailhandlende og brugsforeningsbevægelsen havde stået på siden brugsforeningernes oprettelse i 1880erne, og derfor er den diskursive kamp omkring selvbetjeningsbutikken nok mere udtryk for, at de private detailhandlende prøver at kaste et negativt lys på Brugsforeningernes initiativ. På trods af de private detailhandlendes kritik begyndte de i 1950erne for alvor at tage det amerikanske selvbetjeningsprincip til sig, og resultatet blev de følgende år en skarp konkurrence med Brugsforeningerne inden for selvbetjeningsbutikker og supermarkeder.